

МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація

У статті висвітлюється стратегічна роль приморських регіонів для економіки України, аналізується сучасний стан соціально-економічного розвитку приморських сільських адміністративних районів, більша частина з яких відноситься до депресивних. Приморські регіони України відрізняються: статусом, спеціалізацією, рівнем соціально-економічного розвитку, інвестиційною привабливістю. Приморські адміністративні райони у більшості своїй є монофункціональними, де переважає розвиток АПК. Окрім сільськогосподарського виробництва, приморські райони займаються виловом риби і рекреаційною діяльністю. Пропонуються економічні, організаційні, правові механізми активізації розвитку внутрішнього потенціалу приморських регіонів. Рекомендується розвивати економічну діяльність за рахунок підвищення власного внутрішнього потенціалу: розвитку агропромислового комплексу з завершеними технологічними стадіями, впровадженям екологічно чистого виробництва; використанням кластерної моделі у туризмі, рекреації, виноробстві і рибному господарстві.

Ключові слова: приморські території, депресивні території, аквакультура, винний туризм, сільський (зелений) туризм, круїзний туризм, кластери.

Е.Л. Михайлюк

МЕХАНИЗМЫ АКТИВИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО ПОТЕНЦИАЛА РАЗВИТИЯ ПРИМОРСКИХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье освещается стратегическая роль приморских регионов для экономики Украины, анализируется современное состояние социально - экономического развития приморских сельских административных районов, большая часть из которых относится к депрессивным. Приморские регионы Украины отличаются: статусом, специализацией, уровнем социально - экономического развития, инвестиционной привлекательностью. Приморские административные районы в большинстве своем являются монофункциональными, в них преобладает развитие АПК. Кроме сельскохозяйственного производства, приморские районы занимаются выловом рыбы и рекреационной деятельностью. Предлагаются экономические, организационные, правовые механизмы активизации развития внутреннего потенциала приморских регионов. Рекомендуется развивать экономическую деятельность за счет повышения собственного внутреннего потенциала: развития агропромышленного комплекса с завершенными технологическими стадиями, внедрением экологически чистого производства, использованием кластерной модели в туризме, рекреации, виноделии и рыбном хозяйстве.

Ключевые слова: приморские территории, депрессивные территории, аквакультура, винный туризм, сельский (зеленый) туризм, круизный туризм, кластеры.

Е. Михайлюк

Mechanisms to promote the development of domestic capacity coastal regions

Annotation

The article highlights the strategic role of the coastal regions of Ukraine's economy, analyzes the current state of socio -economic development of the coastal village of districts, most of which relates to depression. Coastal regions of Ukraine are distinguished : status, specialization, level of socio-economic development and investment attraction. Coastal districts, for the most part are monofunctional dominated agriculture development . In addition to agriculture, coastal areas involved in catching fish and recreational activities. We offer economical, organizational, legal,

boosting domestic capacity development of coastal regions. It is recommended to develop economic activity by increasing its own internal capacity: development of agriculture finalized technological stage, the introduction of cleaner production, using cluster model in tourism, recreation, wine and fisheries.

Keywords: coastal areas, backward regions, aquaculture, wine tourism, rural (green) tourism, cruise tourism clusters.

Постановка проблеми. Перед економікою України на даний момент стоїть питання підвищення її інвестиційної привабливості. Один із шляхів - використання потенціалу країни як морської держави.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми удосконалення регіональної політики і вирішення певних питань регіонального розвитку постійно висвітлюються як на законодавчому рівні [1, 2], так і окремими спеціалістами [3,4,6].

Серед **невирішених питань** слід більш детально дослідити внутрішні (ендогенні) можливості приморських регіонів для розвитку конкурентноспроможної економіки.

Постановка завдання: визначити місце приморських регіонів в економіці країни, дослідити основні причини депресивності, обґрунтувати необхідність застосування процесу кластеризації різних видів діяльності у регіонах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Приморські регіони для України є:

- зонами розвитку морегоподарського комплексу;
- морським геоекономічним і геополітичним «фасадом», через який здійснюється зв'язок із світовим господарством;
- транскордонними територіями, через які проходять енергетичні, торгові, транспортні євразійські шляхи;
- «територіями розвитку» за рахунок розвитку рекреації і туризму;
- полігонами впровадження нових технологій (екологічно чисте виробництво, інноваційні технології у морегосподарському комплексі, видобуток енергоносіїв з газогідратів метану та сірководневої зони Чорного моря, марікультура).

Приморські регіони України відрізняються: статусом, спеціалізацією, рівнем соціально-економічного розвитку, інвестиційною привабливістю.

Більша частина приморських сільських адміністративних районів України може бути віднесена до депресивних [1]. До основних причин депресивності відносяться:

- незадовільна транспортна доступність районів (через їх територію рідко проходять залізниці і автотраси республіканського значення, не розвинуте морське сполучення вздовж узбережжя, тому їх економіко-географічне положення може оцінюватися як несприятливе);
- несприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства та промисловості (посушлива кліматична зона, низько родючі ґрунти, відсутність значних родовищ корисних копалин, недостатність джерел прісної води);
- низька щільність населення, відтік працездатного населення;
- відсутність якісної інженерної, побутової, транспортної інфраструктури;
- наявність багато чисельних екологічних проблем, які знижують рекреаційно-туристичну привабливість приморських територій;
- низька інвестиційна привабливість територій.

Приморські адміністративні райони у більшості своїй є монофункціональними, де переважає розвиток АПК. Окрім сільськогосподарського виробництва, приморські райони займаються виловом риби і рекреаційною діяльністю.

Одним з напрямків підвищення рівня доходності і зайнятості у малих приморських міських і сільських поселеннях є прибережний лов, який необхідно підсилити розвитком аква- і марікультури: розведення і вилов мідії, мії, рапани тощо. Вилов останньої, зокрема, буде сприяти поліпшенню екологічної ситуації у прибережній морській зоні.

Багаточисельні прісноводні і солоноватоводні лимани Півдня України (площею близько 200 тис. га), за сприятливих економічних обставин, можуть дозволити досягнути на природних кормах рибопродуктивності понад 150-200 кг/га. Потенційна рибопродуктивність цих водоймищ перевищує 600 кг/га на рік. За рахунок розвитку марікультури Україна щорічно може отримувати 20 - 25 тис. т високоякісної риби та 30–50 тис. т безхребетних.

З економічної точки зору, аквакультура в Україні - це перспективний вид бізнесу, проте в Україні сформувався значний дисбаланс між імпортом і виробництвом власної рибної продукції.

Аквакультуру, як напрям сільськогосподарської діяльності потрібно включити до пріоритетного національного проекту розвитку агропромислового комплексу. Вирощування риби і водоплавної птиці - качок і гусей - представляє безперечний інтерес, дозволяючи здобувати одночасно рибу та птицю.

Аквакультуру у сільських приморських регіонах можна поєднувати із спортивним рибальством, сільським туризмом, рекреацією [2,4]. Рекреаційні послуги у сфері аквакультури - діяльність, пов'язана з організацією відпочинку, в тому числі з наданням права на здійснення любительського та спортивного добування (вилову) об'єктів аквакультури, а також створенням умов для спостереження за гідробіонтами з метою задоволення естетичних і пізнавальних потреб [2].

Поки що низка невіршених нормативних питань не дозволяє розвиватися приватному рибному фермерству. Такі підприємства експлуатують невеликі ставки і не витримують конкуренції з імпортною продукцією. У результаті питома вага аквакультури (промислового вирощування) на українському ринку риби не перевищує 3-5 %.

Разом з тим, за розрахунками фахівців, загальний обсяг рибного ринку в Україні з урахуванням нелегального вилову та імпорту становить близько 1,5 млрд. долл на рік у роздрібних цінах, або близько 600 тис. т на рік.

Для забезпечення ефективного і комплексного розвитку рибного господарства у приморських регіонах потрібна подальша кластеризація у сфері аквакультури, яка забезпечить еволюцію організаційних форм господарювання, співробітництва великого, середнього і малого бізнесу, ефективне функціонування технологічного ланцюжку – видобуток біоресурсів - їх глибоку переробку - транспортування – реалізацію [4]. Для цього необхідно на законодавчому рівні вирішити питання формування рибогосподарських кластерів, організації та функціонування аквакультури.

Прикладом ефективною роботи в цих напрямках є діяльність кластеру «Продукти моря» (КПМ), який створений у 2011 р. в м. Севастополь за ініціатииви міської торгово-промислової палати, за підтримки Німецького бюро міжнародного співробітництва GIZ. Учасниками створення цього кластеру стали науковці Інституту біології південних морів НАН України, представники рибного бізнесу і морського фермерства. Діяльність кластеру здійснюється у таких напрямках:

- створення морських ферм з вирощування молюсків і риби;
- розробка біотехнологій отримання морських водоростей, збагачених мікроелементами;
- впровадження технологій переробки морських організмів для медичних та біопрепаратів;
- створення нових продуктів харчування, в т.ч. використання мікро- водоростей як добавок до харчових і кулінарних виробів;
- виробництво косметичних засобів і лікарських препаратів, зокрема таких, які мають протипухлинну активність;
- підготовка кваліфікованих кадрів для індустрії вирощування риби і морепродуктів, їх переробки, зберігання і реалізації [4].

Поки що приморські райони не є привабливими для інвесторів через відсутність якісної транспортної, інженерної і комунально-побутової інфраструктури. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій на 1 квітня 2013р. по Одеській області склав у розрахунку на одну

особу населення 681 дол., по Татарбунарському району – 2 коп., по Ізмаїльському – 1,5 грн. [5].

Сфера послуг розвинена слабо, найгірша ситуація у приморських районах Миколаївській області - показник менше за середньообласний рівень у 7 – 40 разів і може складати навіть 0,96 грн.

При низьких доходах має місце і низький товарообіг. По приморських районах Одеської області роздрібний товарообіг менший за рівень середньо обласного в Ізмаїльському районі у 14 разів, у Кілійському – у 9 разів. У розрахунку на одну особу населення обсяг роздрібногo товарообороту Березанського району склав 745,7 грн., при середньообласному значенні показника – 1594,7 грн. (тобто менше у 2 рази) [5].

Рекреація є однією з провідних спеціалізацій приморських районів, але її розвиток стримується відсутністю стратегії комплексного підходу. Туризм тут поки що розвинений слабо. Це: сільський, зелений (екологічний), винний, агротуризм, яхтовий, рибальський, рекреаційний. Усі вони на початковому рівні і мають більше правових, побутових і фінансових проблем, ніж економічного зиску.

Моделлю може стати процес кластеризації:

1. У приморських регіонах з традиційним розвитком рекреації необхідно створювати рекреаційно-туристичні кластери і поєднувати їх з винними та сільськогосподарськими (для забезпечення продуктами харчування туристів і рекреантів та створення ринку збуту сільськогосподарської продукції). Більш високими темпами розвивати подієвий туризм; масову економічно вигідну пляжно-оздоровчу рекреацію; орієнтуватися на створення інфраструктури розважальної рекреації.

Високими темпами в останні роки у Чорноморсько-Азовському регіоні розвивається круїзний туризм. У 2013 році було майже 400 заходів круїзних лайнерів до трьох українських портів – Одеси, Севастополя і Ялти. Це на 20% більше, ніж у 2012 році. За попереднім розкладом, на 2014 рік тільки до Одеси повинно зайти 5 найсучасніших круїзних лайнерів з майже 12-тма тисячами пасажирів на борту. Чорноморський круїзний ринок за рахунок в основному заходу іноземних лайнерів буде зростати у найближчі 3-4 роки на 10-15%.

В основному, поки що це туристи з Європи, яким потрібно надати пізнавально-розважальну програму на 8-10 годин перебування судна в Одеському, Ялтинському, Севастопольському, Ізмаїльському або інших українських портах. У розрахунку на цих туристів можливо розробити окремі «тури одного дня»: ностальгійні, етнічні, екологічні, бальнеологічні, археологічні, гастрономічні, винні, які будуть пролягати через певні населені пункти у радіусі до 60-80 км від порту стоянки судна. Для цього необхідно розробити певні кластерні схеми, які дадуть змогу забезпечити ці тури максимальним рівнем розваг, послуг і інформації.

2. У сільських приморських регіонах потрібно розвивати ешелонований тип освоєння: безпосередньо у береговій зоні – рекреаційно-туристичні кластери. У віддалених від узбережжя частинах приморських регіонів – створювати туристичні кластери сільського (зеленого), екологічного, агро туризму і поєднувати їх з винними туристичними кластерами.

Сільський туризм є перспективним напрямом розвитку сільських територій, який здатний забезпечити економічну і демографічну стабільність в сільській місцевості, вирішити основні соціально-економічні проблеми. Зважаючи на осередкове розповсюдження об'єктів рекреаційного потенціалу в степовій частині приморських районів, необхідна організація системи об'єднуючих туристичних маршрутів.

3. Далі від узбережжя доцільно розвивати сільськогосподарські кластери з впровадженням високо інтенсивного екологічно чистого сільського господарства і переробки продукції для задоволення потреб регіону та вивозу надлишків за його межі.

Перспективним є розвиток винного туризму [3, 6]. Поки що його масштаби на Півдні України на порядок нижчі за європейські.

Чинники розвитку винного туризму:

1. *Економічний* – виноробство і винний туризм можуть стати суттєвим бюджетоутворюючим чинником приморських регіонів Півдня України.

2. *Соціальний* – лікувальний аспект виноробства - ампелотерапія; створення нових робочих місць.

3. *Культурний* – розвиток культури споживання вина, створення нових туристичних брендів регіону.

Висновки:

Природно-ресурсний і рекреаційний потенціали приморських територій поки що використовуються незадовільно, про що свідчить рівень розвитку АПК, рекреаційно-туристичного комплексу, інвестиційної привабливості, транспортної доступності.

Подальші перспективи приморських регіонів повинні бути пов'язані з розвитком: транспортної інфраструктури, а також участі у транспортних проектах країн ЄС і СНД, що стосуються приморських регіонів України; високо інтенсивного екологічно чистого сільського господарства, яке б могло забезпечувати потреби не тільки місцевого населення і рекреантів, але й експортувати частину своєї продукції. Продукція при цьому не повинна носити характер первинної сировини і відповідати стандартам європейської якості готової продукції, виробленої на місцевих підприємствах.

Україна має досить значний фонд внутрішніх водойм і прибережних акваторій морів, використання якого повинно мати комплексну багатоцільову спрямованість.

Аквакультура може сформувати 20% українського ринку риби. Ємність сегмента прісноводної риби оцінюється в 80-120 тис. т. За офіційними даними, у внутрішніх водоймах у 2011 р. було видобуто 37,6 тис.т риби та водних ресурсів), але фактичний обсяг вилову може бути, як мінімум, удвічі більшим.

Залежно від виду вирощуваної риби, рентабельність рибного господарства становить 15-40%. Потенційно, у п'ятирічній перспективі, аквакультура могла б сформувати не менше 20% внутрішнього українського ринку рибної продукції. Не слід при цьому забувати і про можливість експорту.

Доцільним є створення для рибогосподарської галузі України банку технологій, проведення загальної паспортизації водного фонду, розробка методики їх технологічної сумісності з урахуванням специфіки кожної водойми. Створення бази даних водного фонду передбачає його паспортизацію, кадастр за типом світової практики створення карт ґрунтів, де, окрім фізико-механічних особливостей ділянок землі, додається технологічна експлуатація даної ділянки з максимальною ефективністю, створення уніфікованої бази технологій вирощування риби.

Рекомендації:

Збереження рекреаційно-бальнеологічного потенціалу приморської зони можливо за рахунок створення і ведення державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, державного кадастру природних територій курортів України, розташованих у приморських районах.

Для цього необхідно розробити закон «Про впровадження політики кластеризації в Україні». Розробити законодавчу та нормативну бази щодо порядку виявлення, оцінки, інвентаризації ресурсів, придатних для туризму, їх паспортизації, реєстрації, визначення правового режиму туристичних ресурсів та маркування ресурсів, їх моніторингу на відповідність нормативним вимогам. Внести зміни і доповнення до чинного законодавства щодо визначення правового режиму туристичних ресурсів та правового забезпечення перспективного розвитку туристичного простору. Внести зміни і доповнення до законодавства України з питань природно-заповідного фонду в частині використання цих територій для туризму.

Оптимізація сільськогосподарського виробництва у приморських зонах можлива за рахунок: створення кластерної системи в агропромисловому виробництві; сприяння створенню аграрно-маркетингових центрів з реалізації сільськогосподарської продукції у

кожному приморському районному центрі; забезпечення розвитку ринкової інфраструктури в аграрній сфері (обслуговуючих кооперативів, оптових ринків сільськогосподарської продукції); сприяння розвитку зрошуваного землеробства.

Розвиток підвищеними темпами прибережного рибальства, аква- і марікультури можливо забезпечити за рахунок створення індустріальних парків «морські ферми» з пільговими кредитами на відповідну інфраструктуру, прискореним режимом амортизації, компенсаціями для створення робочих місць; організацією повного циклу інноваційних технологій з вирощування і переробки морепродуктів, залучення об'єктів транспортної морської інфраструктури до створення кластерів у сфері рибогосподарського комплексу.

Для цього необхідно у державному бюджеті України закріпити можливість отримання пільгових кредитів на розвиток морської аквакультури; розробити відповідні програми капітального ремонту гідротехнічних споруд, модернізації старих та будівництва нових рибовиробничих заводів.

Для подальшого розвитку виноробства і винного туризму необхідно прийняття державної Програми розвитку виноробства з реалізацією низки заходів державної підтримки [3, 6]:

1. Економічного спрямування:

- потенційними джерелами інвестування внутрішнього характеру можуть стати надходження від діючого сьогодні 1%-го збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, реінвестиції учасників, інше цільове потенційне фінансування держави (компенсація акцизного збору та інше) за умови його збільшення до 1,5%. При цьому 80% надходжень від збору можливо спрямовувати на розвиток виноградарства;

- потенційним джерелом зовнішнього характеру може стати участь у зовнішніх кредитних програмах на пільгових умовах (пов'язані з СОТ, Євросоюзом, залучення грантів) за прикладом існуючої в ЄС програми SAPARD (фонд структурної допомоги сільському господарству і виноградарству);

- скасування акцизних зборів на столові вина, які є продуктом високої дієтичної і харчової цінності;

- компенсація відсоткових ставок за кредитами для закладок нових виноградників (кредити та податкові «канікули» до початку плодоношення лози).

2. Зовнішньоекономічного спрямування:

- подальший розвиток стратегічних зв'язків з Росією у межах єдиного ринкового простору: Росія історично була споживачем українського виноробства і зацікавлена в близькому якісному продукті і сировині. Україна зацікавлена в інвестиціях в сировинну базу та ринку збуту. Необхідна безмитна торгівля продукцією, забезпечення стимулювання російських інвестицій у розвиток українського виноградарства, преференції в просуванні українського вина у Росії.

3. Іміджевого спрямування:

- створення програм щодо популяризації і просування на українському і світовому ринках національних брендів «Українське вино», «Кримське вино», «Вина Одещини», «Вина Миколаївщини»;

- розвиток і рекламування нового для України напрямку – еногастрономії («ено» в перекладі з латини означає «вино», а «gastronomy» - «культура прийому їжі»);

- сприяння в організації та проведенні винних фестивалів у приморських регіонах;

- підготовка інвестиційних проектів, що передбачають впровадження краплинного зрошення виноградників, для формування вичерпної сировинної бази виноробів;

- просування місцевих виноробів на інвестиційних форумах, конференціях, виставках.

4. Організаційно-правового спрямування:

- сприяння кластеризації у ланцюжку: виноградарство-виноробство-винний туризм;

- надання за спрощеною процедурою об'єктів комунальної власності для організації мережі спеціалізованих фірмових магазинів, особливо в місцях концентрації туристів;

- збереження прав використання видових назв продукції, які СОТ охороняються як географічні назви

5. Технологічного спрямування:

- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у модернізацію основних фондів та впровадження нових технологій;

- введення заборони на використання матеріалів не виноградного походження при ферментації, витримці та зберіганні вин.

Посилення інвестиційної привабливості можливо завдяки розробці методики складання інвестиційних паспортів з пакетом інформаційних матеріалів про приморські райони та численні конкретні проекти з пропозиціями для інвесторів (стан технічної інфраструктури, доступність будівель і земельних ділянок для бізнесу, якість підготовки ділянок для нової забудови, стан адміністративних послуг тощо), за яким місцева влада зможе визначитися з пріоритетами у галузі інвестування; визначити перелік місцевих послуг і заохочень для інвесторів; врахувати вимоги до планування території та місцевих правил забудови; сформувати бази даних. Важливо, щоб ці паспорти розроблялися в єдиному стилі.

Література:

1. Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів".- Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 51, ст.756.

Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro stymulyuvannya rozvytku rehioniv".- Zakon Ukrayiny // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2009, N 51, st.756.

2. Про аквакультуру /Закон України від 18 вересня 2012 року N 5293-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/T125293.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125293.html)

Pro akvakul'turu /Zakon Ukrayiny vid 18 veresnya 2012 roku N 5293-VI

3. Програма роста и развития украинского виноделия на 2010-2020 гг. - сайт Инкерманского завода марочных вин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inkerman.ua/ru/news/info-68.html> //

Prohramma rosta y razvytyya ukraynskoho vynodelyya na 2010-2020 hh. - sayt Ynkermanskoho zavoda marochnykh vyn

4. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури.

Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

// <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi>.

Klastery rybobobuvannya, rybopererobky, akvakul'tury. Ukrayins'ki klastery

5. Соціально-економічне становище регіонів України .- Держкомстат України, 1998-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>

Sotsial'no-ekonomichne stanovishche rehioniv Ukrayiny .- Derzhkomstat Ukrayiny, 1998-2012

6. Шамотий В. Виноделие в Крыму: традиции, модернизация, государственная поддержка [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.myshared.ru/slide/401616/>

Shamotyuy V. Vynodelye v Krymu: tradytsyy, modernyzatsyya, hosudarstvennaya podderzhka

Рецензент: Герасименко В.Г, к.е.н., професор, завідувач кафедри економіки і управління туризмом ОНЕУ